

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

SLOVAK JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava

2020, Volume XVIII., Issue 1, Pages 36 – 56

ISSN 1336-1562 (print), ISSN 1339-2751 (online)

Submitted: 29. 2. 2020 | Accepted: 6. 3. 2020 | Published 15. 3. 2020

O PROTIREČIVOSTI VYTVÁRANIA MULTIPOLARITY V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH V 21. STOROČÍ

ON CONTRADICTION OF MULTIPOLARITY CREATION PROCESS IN THE INTERNATIONAL RELATIONS IN THE 21ST CENTURY

František Škvrnda¹

Cieľom príspevku je načrtnúť vybrané otázky vytvárania multipolarity v medzinárodných vzťahoch v 21. storočí. Po náhlom a neočakávanom rozpade bipolarity neboli USA so svojim výnimočným postavením v medzinárodných vzťahoch pripravené na riešenie nových problémov. Potenciálnymi centrami sily v multipolarite 21. storočia sú USA, ČĽR, EÚ a RF. Vytváranie novej multipolarity nemá zatiaľ pravidlá a bude sa odlišovať od multipolarity európskeho koncertu veľmocí v 19. storočí. Pôjde o zložitý a protirečivý proces v dlhšom čase.

Kľúčové slová: asymetria, centrum sily, rovnováha sily, usporiadanie medzinárodných vzťahov, multipolarita.

The aim of the paper is to outline the selected issues of multipolarity creation process in the international relations in the 21st century. After the sudden and unexpected breakdown of bipolarity, the US's exceptional position in international relations was not ready to solve new problems. Potential centers of strength in the 21st century multipolarity are the US, the PRC, the EU and the RF. Creating a new multipolarity has no rules yet and will be different from the multipolarity of the European Great Power Concert in the 19th century. This will be a complex and contradictory process in the longer term.

Key words: asymmetry, center of power, balance of power, international order, multipolarity

JEL: Z 00; N 40

¹ František Škvrnda, doc. PhDr., CSc. Katedra medzinárodných politických vzťahov, Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita, Dolnozemska 1, 852 35 Bratislava, frantisek.skvrnda@euba.sk

Autor v minulosti pôsobil vo vojsku, bezpečnostnom sektore a na ministerstve zahraničných vecí. Na Fakulte medzinárodných vzťahov pracuje od roku 2002. Od roku 2007 je členom Katedry medzinárodných politických vzťahov. K hlavným oblastiam jeho vedeckého záujmu patrí teória medzinárodných vzťahov a bezpečnosti a sociológia bezpečnosti s dôrazom na súčasnosť. Hlásí sa k marxizmu a kritickým teóriám.

1 Úvod

K najzložitejším, mnohorozmerným pohybom na viacerých úrovniach súčasných medzinárodných vzťahoch patrí výrazná zmena ich usporiadania, ktorej jadrom sa stáva vytváranie multipolarity v nich. Ide o protirečivý a dlhodobý proces, ktorého teoretické skúmanie je sťažené tým, že je podmienené aktuálnym stavom a vývojom medzinárodných vzťahov a reaguje na ne, hoci nie je jasné, aké dlhé trvanie budú mať tieto pohyby. Z hľadiska teórie medzinárodných vzťahov ide však predovšetkým o postihnutie podstatných procesov dlhšieho trvania – napr. aj v súčasnosti ešte prebiehajú pohyby, ktoré začali v druhej polovici 80. rokov.

Vo vývoji medzinárodných vzťahov ide o zlomovú zmenu, súvisiacu s koncom bipolarity v nich, ktorá pomerne náhle a neočakávane vytvorila nové podmienky ich fungovania. Tieto podmienky postupne priniesli pohyby smerom k vytvoreniu multipolarity novej kvality. Odlišnosťou veľkej zmeny v dejinách medzinárodných vzťahov, oproti predchádzajúcim, ku ktorým došlo najmä v 19. a 20. storočí, je, že nenastala po veľkých vojnových konfliktoch a nasledujúcich mierových rokovaní a vytvára sa obrazne vyjadrené „za pochodu“ – ťažko, protirečivo a v dlhšom časovom úseku. Zároveň komplikujúco pôsobia rozsiahle procesy globalizácie, ktoré menia aj pozíciu tradičných aktérov medzinárodných vzťahov – štátov a prinášajú pôsobenie nových aktérov spravidla neštátneho charakteru. Niekedy sa táto zmena spája aj s vytváraním postvestfálskeho systému medzinárodných vzťahov.

Cieľom príspevku je zvýrazniť vybrané teoretické aspekty zložitého a protirečivého vytvárania kvalitatívne novej multipolarity v medzinárodných vzťahoch v 21. storočí, ktoré je zatiaľ málo vyhranené a bude mať dlhšie trvanie. Zdôrazní sa, že vznikajúca multipolarita, sa vzhľadom na charakter súčasných medzinárodných vzťahov ako aj pôsobenie globalizácie – bude odlišovať od multipolarity, ktorá sa vytvorila v 19. storočí po Viedenskom kongrese a označovala sa za európsky koncert veľmocí. Poukáže sa tiež na to, že kvalitatívne nové prvky tejto multipolarity naznačujú aj koniec vyše päťstoročnej dominancie Západu v medzinárodných vzťahoch.

2 O VÝVOJI MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV V 20. STOROČÍ A JEHO SÚVISLOSTIACH A DÔSLEDKOCH

Vývoj sveta v 20. storočí, ktoré sa niektorými autormi označuje aj za „krátke“² (Hobsbawm, 2010), lebo jeho najvýznamnejšie udalosti možno z hľadiska veľkých zmien v politických dejinách i vo vývoji medzinárodných vzťahov ohraničiť rokmi 1914 (prvá svetová vojna) – 1991 (rozpad ZSSR), bol mimoriadne dynamický, ale aj protirečivý, čo sa premietlo aj do medzinárodných vzťahov. Existujú pramene, ktoré

² Naopak 19. storočie sa v tomto pohľade niekedy označuje za „dlhé“ – spravidla od roku 1789 (vypuknutie veľkej francúzskej revolúcie) do roku 1914.

toto obdobie analyzujú veľmi rozsiahle (Cox, 2007), ako aj užšie zo špecifických pohľadov. Zaujímavý pohľad predstavuje porovnanie medzníkov, ktoré sa spojili s rokmi 1916, 1942 a 1989 v súvislosti s tromi svetovými vojnami – kde sa za tretiu svetovú vojnu považuje studená vojna (Buzan – Lawson, 2015).

Množstvo prameňov sa v tejto súvislosti venuje medzinárodným vzťahom, resp. zahraničnej politike štátov – svetových veľmocí a supervelmocí v 20. storočí, najmä USA (Dunne 2000, Kinzer 2006, Stone – Kuznick, 2015) a ZSSR (Istorija 1986, Čubarjan 1993). 20. storočie sa niekedy obrazne označovalo aj za storočie USA, keď na jeho začiatku boli regionálnou veľmocou a na jeho konci zostali jedinou supervelmocou (Herring 2017, Hogan 2000). Ojedinele sú zdroje, ktoré uvažujú o akomsi transatlantickom storočí so začiatkom v roku 1890 (Nolan, 2012).

Vývoj medzinárodných vzťahov v 20. storočí mal však aj temný, tragický charakter a sprevádzali ho veľké konfliktné zlomy nielen v globálnom ale aj regionálnom rozmere. V dvoch svetových³ a ďalších vojnách v tomto storočí zahynulo podľa niektorých údajov (odhadov) asi 140 – 150 miliónov ľudí (Serebrjannikov 1998, s. 7), čo bolo niekoľkonásobne viac ako v celej predchádzajúcej histórii ľudstva. Esolen charakterizuje 20. storočie ako krvavé storočie (Esolen 2008, s. 281 – 310).

Z hľadiska teórie medzinárodných vzťahov ich usporiadanie v 20. storočí sa môže analyzovať vo vývoji od multipolarity cez bipolaritu k unipolarite. Pred vznikom prvej svetovej vojny „dožívala“ multipolarita európskeho koncertu veľmocí v podobe jeho modifikovanej verzie Parížsko-frankfurtského systému, ktorý sa sformoval po mierových zmluvách v marci 1856 v Paríži (po krymskej vojne) a v máji 1871 vo Frankfurte nad Mohanom (po francúzsko-pruskej vojne). V roku 1914 sa po sérii menších „regionálnych vojen“ vo svetovej vojne postavili proti sebe dve strany – Dohoda (Francúzsko, Veľká Británia a Rusko⁴) a Ústredné mocnosti (Nemecko a Rakúsko-Uhorsko⁵).

Po prvej svetovej vojne sa vytvoril pod gesciou USA, Veľkej Británie, Francúzska a Talianska ako víťazných mocností nevyhranený systém medzinárodných vzťahov na základe Versaillsko-washingtonských zmlúv, v ktorom bola cítiť aj snaha pomstiť sa porazeným mocnostiam, najmä Nemecku. Deformované pomery, ktoré sa vytvorili, nakoniec viedli k vzniku novej svetovej vojny.

Po druhej svetovej vojne začal pôsobiť vyhranený bipolárny systém, ktorý sa rýchlo rozpadol na začiatku 90. rokov v dôsledku zmien moci v socialistických štátoch

³ V širšom kontexte obsahu príspevku treba poukázať na to, že obe vojny boli dôsledkom politiky západných svetových veľmocí.

⁴ V roku 1917 sa k nej pridali USA, ale po októbrovej revolúcii v 1917 Rusko prestalo bojovať. Kvôli úplnosti doplníme, že Taliansko, ktoré bolo v rámci Trojspolku od roku 1882 spojencom Nemecka a Rakúska-Uhorska však v roku 1915 vstúpilo do vojny na strane Dohody. Na strane Dohody bojovalo od roku 1914 aj Japonsko.

⁵ Na ich stranu sa postavila v roku 1914 Osmanská ríša a v roku 1915 Bulharsko.

v strednej a východnej Európe, zániku ZSSR a dvoch hlavných medzinárodných organizáciách, ktoré ich spájali – Varšavskej zmluvy a Rady vzájomnej hospodárskej pomoci. Okrem toho sa po druhej svetovej vojne politické centrum Západu (aj sveta) presunulo z Európy do USA.

V 90. rokoch vznikla jedinečná pozícia Spojených štátov v medzinárodných vzťahoch, ktoré sa stali jedinou supervelmocou s limitovanou hegemoniou (Ikenberry – Mastanduno – Wohlforth, 2011), popr. dominujúcou supervelmocou. Hoci USA a ním vedený Západ sa hneď od socialistickej revolúcie v Rusku v októbri 1917 snažil o elimináciu i zničenie socializmu, na túto náhlu zmenu v usporiadaní medzinárodných vzťahov neboli pripravené (socialistické zriadenie na Západe sa „stratilo“, zostalo však zachované v Číne). Šancu, ktorá sa Spojeným štátom naskytna, nedokázali využiť a ich pozícia sa postupne oslabovala a vplyv začal upadať. Prvým mimoriadne kontroverzným krokom v tomto zmysle bolo najmä porušenie medzinárodného práva pri bombardovaní Juhoslávie bez mandátu Bezpečnostnej rady OSN v marci až júni 1999.

Začiatkom 21. storočia sa už otvorene prejavovalo, že USA nedokázali využiť potenciál jedinej supervelmoci na riešenie problémov medzinárodných vzťahov, najmä v dôsledku unilateralizmu G. Busha ml. V zahraničnej a bezpečnostnej politike USA dochádzalo k ďalším komplikáciám, spojeným aj s porušovaním medzinárodného práva. Vývoj pozície USA v medzinárodných vzťahoch viedol k záverom, že nastáva koniec ich dominancie ako aj unipolarity v medzinárodnej politike (Layne, 2006). K novým komplikáciám vo vplyve a oslabovaní pozícii USA – v medzinárodných vzťahoch dochádza v dôsledku politiky D. Trumpa, ktorý sa stal prezidentom v januári 2017 (Jervis – Gavin – Rovner – Labrosse 2018, Petras 2019). V týchto podmienkach sa skončilo aj americké storočie⁶ (McCoy 2017, Nye 2015).

Vznikajúce usporiadanie medzinárodných vzťahov sa začalo charakterizovať najmä v nezápadných zdrojoch ako multipolárne (Hiro, 2009). Uvádzajú sa spravidla tri udalosti, ktoré sa považujú za najvýraznejšie prejavy pohybov, ktoré „podlomili“ pozíciu USA, vytvárali a rozvíjali prvky multipolarity v medzinárodných vzťahoch. Bola to invázia USA s koalíciou ochotných do Iraku v máji 2003, ktorá spôsobila veľké napätie na Západe, najmä v rámci NATO, ale viedla aj k zmene postoja mnohých štátov k Washingtonu, ktorý jednoznačne podporovali (a uznávali aj jeho

⁶ V roku 1997 vytvorili republikáni z popudu W. Kristola a R. Kagana neokonzervatívny projekt nového amerického storočia – PNAC (Project for the New American Century), spojený s rovnomeným think tankom vo Washingtone. Mal vytvoriť presvedčivú víziu zahraničnej politiky USA, ktorá by Republikánskej strane umožnila účinne kritizovať zahraničnú politiku prezidenta B. Clintona. V roku 2006 v podmienkach zhoršujúceho sa medzinárodného postavenia USA projekt skončil neúspechom. Formálne bol nahradený think tankom Foreign Policy Initiative, ktorý sa v roku 2017 tiež zrušil. Pozri Project for the New American Century (bez uvedenia roku). Prístupné na <https://web.archive.org/web/20130112203305/http://www.newamericancentury.org/>.

vodcovskú pozíciu vo svete) vo vojne proti Iraku v roku 1991. Ďalej to bola ekonomická kríza, ktorá prepukla v rokoch 2007 – 2008. Tretím momentom boli neúspechy Washingtonu v jeho politike na Blízkom východe a dlhotrvajúca neúspešná vojna v Afganistane ako aj vývoj sýrskej vojny.

USA najmä svojou bezpečnostnou politikou a vzťahom k medzinárodnému právu premrhali potenciál, ktorý získali začiatkom 90. rokov vo vojne proti Iraku, keď sa považovali za prirodzeného vodcu medzinárodného spoločenstva väčšinou jeho členov. Zakaria v roku 2019 uviedol, že „Niekedy za posledné dva roky zomrela americká hegemonia. Vek americkej dominancie bol krátkou, opojnou érou, asi tri desaťročia, ktorá sa vyznačovala dvoma okamihmi rôzneho druhu. Zrodil sa v období zrútenia Berlínskeho múru v roku 1989. Koniec alebo skutočný začiatok konca bol ďalším kolapsom - irackým v roku 2003 a pomalým rozpadom po ňom“ (Zakaria 2019, s. 10)

Spôsob, akým upadá pôsobenie USA, vedie k rôznym prejavom nestability a chaosu vo svetovej politike a bezpečnosti (Wallerstein, 2003), čo sa zhoršilo po nástupe prezidenta D. Trumpa (Tisdall, 2019). Ekonomický, bezpečnostný a politický i kultúrny potenciál Spojených štátov je však stále veľký a nemožno čakať ich rýchly ústup zo stále výnimočnej pozície v medzinárodných vzťahoch. Nepredpokladá sa ani taký ich kolaps, ktorý nastal v prípade rozpadu ZSSR. V týchto podmienkach však v medzinárodných vzťahov klesá vypočítateľnosť ich ďalšieho vývoja a narastá neistota.

3 STRUČNE O CHÁPANÍ MULTIPOLARITY V TEÓRII MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOV

Skúmanie multipolarity v teórii medzinárodných vzťahov je spojené s problémom polarity (Kratochvíl, 2002), ktorou sa najviac a najdôkladnejšie zaoberajú realistické a neorealisticke teórie. Vymedzenie multipolarity je relatívne jednoduché a jasné – ide o stav, keď sa v medzinárodných vzťahoch (v ich systéme) nachádzajú najmenej tri zhruba rovnako silné centrá moci. Ďalšími základnými podobami polarity sú (Krejčí 2014, s. 157 – 167) bipolarita (existencia dvoch zhruba rovnakých centier sily vo svete) a unipolarita (existuje len jedno centrum moci vo svete – štát, ktorý je ekonomicky, politicky, bezpečnostne i kultúrne výrazne silnejší ako ďalšie štáty), ktorá môže nadobudnúť aj formu hegemonie. Multipolarita a bipolarita sa považujú za stabilnejšie usporiadanie medzinárodných vzťahov ako unipolarita, aj keď toto ich pôsobenie nemá automatický charakter.

Fenomén polarity v medzinárodných vzťahoch je zviazaný predovšetkým s distribúciou moci medzi jej jednotlivými centrami (pólmi) a skúma sa aj v ďalších súvislostiach. Dôležitý teoretický rámec skúmania multipolarity moci predstavuje problém rovnováhy sily, ktorá od 16. storočia zásadne ovplyvňuje medzinárodné vzťahy. Ide o pojem a prístup, ktorý je spojený tiež predovšetkým s realizmom a neorealizmom v teórii medzinárodných vzťahov (Barša – Císař 2008, s. 67 – 73).

Považuje sa za významný prvok – spôsob stabilizácie medzinárodných vzťahov. Barša a Císař uvádzajú, že mocenská rovnováha, ktorá sa môže interpretovať ako stav, politika alebo systém, má vnútorne protirečivý charakter (Barša – Císař 2008, s. 73 – 75).

Sheehan poukazuje na tri historické podoby systému rovnováhy sily v medzinárodných vzťahoch – v 18. storočí, v „dlhom“ 19. storočí a v jadrovom veku (Sheehan, 1996). Vývoj názorov na koncepciu rovnováhy moci v teórii medzinárodných vzťahov charakterizuje Šedivý všeobecne – historicky (Šedivý, 1998a) a s dôrazom na 20. storočie (Šedivý, 1998b).

Koniec bipolarity, rozpad ZSSR, rastúci vplyv USA a zvyšujúci sa význam medzinárodných organizácií v 90. rokoch viedli k úvahám, či Vestfálsky systém ešte platí a ako táto situácia čo podmieňuje aj rovnováhu sily, na čo však nie sú jednoznačné názory (Jacobsen – Sampford – Thakur 2008, Kreuder – Sonnen – Zangl, 2015). Pri charakteristike rovnováhy sily v 21. storočí sa na jeho začiatku zdôrazňovala jej podmienenosť novými bezpečnostnými výzvami a špecifikami v rôznych regiónoch – v Európe, v strednej Eurázii, na Blízkom východe, vo východnej Ázii, južnej Ázii a Latinskej Amerike (Paul – Wirtz – Fortmann, 2004).

De Keersmaeker multipolaritu skúma v rámci teórie polarity a rovnováhy sily v teórii medzinárodných vzťahov a súčasný – „poststudenovojnový“ – svet porovnáva s multipolaritou (európskym koncertom veľmocí) v 19. storočí (De Keersmaeker, 2017). Little charakterizuje problém rovnováhy sily ako metaforu, mýtus a model, pričom porovnáva prístupy realistov, resp. neorealitov Morgenthaua, Bulla, Waltza a Mearsheimera (Little, 2007).

Z teoretického pohľadu má skúmanie problému polarity (multipolarity) aj ďalšiu dimenziu, spojenú s usporiadaním medzinárodných vzťahov, ktoré sa tiež prelína s mocenskou rovnováhou. V anglojazyčnej literatúre sa používa pojem *international order* - medzinárodný poriadok (Paul – Hall 1999, Maull 2018, Kocs 2019).

Špecifický fenomén usporiadania medzinárodných vzťahov predstavuje chápanie svetového poriadku. Voľne ho možno chápať ako synonymum medzinárodného poriadku. V rôznych súvislostiach sa používa pojem nový svetový poriadok (*new world order*), ktorý má však len málokedy neutrálny význam. Najrozšírenejšie sú dve chápania.

V prvom chápaní sa nový svetový poriadok spája s niektorými víziami zahraničnej politiky USA. Pojem sa objavil v tomto zmysle prvýkrát na konci prvej svetovej vojny v súvislosti s predstavami prezidenta USA Wilsona o svetovom mieri. Podnet pre „inováciu“ fenoménu dal rozpad bipolarity a o novom svetovom poriadku v týchto podmienkach – pod vedením USA – hovoril prezident G. Bush st. v septembri 1990 v prejave „Smerom k novému svetovému poriadku“ na spoločnom zasadnutí

Kongresu USA (Address, 1990). Vývoj tejto idey v zahraničnej politike USA a jej súvislosti a dôsledky skúma Williams (2007).

Koncepcia „amerického“ chápania nového svetového poriadku „inovovaná“ po rozpade bipolarity bola už od začiatku kritizovaná aj v samotných Spojených štátoch ako špecifický pokus upevniť ich pozíciu v nových podmienkach, pričom prináša pre svet komplikácie (Chosudovssky 2003, Engdahl 2011). Dice kriticky uviedol: „Nový svetový poriadok je len prijateľnejšie meno pre anglo-americkú svetovú ríšu. Ide o planetárnu dominanciu Londýna, Washingtonu a New Yorku nad zvyškom sveta“ (Dice 2010, 5 – 6). Napĺňanie tejto vízie však narážalo na ťažkosti, najmä po nástupe G. Busha ml. do funkcie prezidenta USA a nakoniec skončilo neúspešne, „stratene“, podobne ako predstava o novom americkom storočí.

Druhým rozšíreným chápaním je diametrálne odlišná koncepcia nového svetového poriadku spojená s jeho konšpirologickými interpretáciami, ktoré sa v novej vlne rozšírili tiež po rozpade bipolarity (Still 1990, Rivera 2010). Množstvo značne zjednodušených modelov nového svetového poriadku je postavené predovšetkým na rôznych podobách tvrdení, že časť nadnárodných elít alebo tajných spoločností (napr. slobodomurárov, iluminátov, rosenkruciánov a i.) popr. organizácií typu New Age atď. sa snažia o získanie moci nad politikou, hospodárstvom a médiami na celom svete a v záujme toho manipulujú nimi. Tento pohľad sa spája s doterajšou podobou globalizácie na západný (americký) spôsob a charakterizuje ju ako totalitu. Hoci rad konšpiračných teórií je starých (viaceré vznikli už po Veľkej francúzskej revolúcii), v súčasnosti sú veľmi populárne najmä v USA (Melley 1999, Fenster 2008), odkiaľ sa stále šíria do sveta.

Vývoj, ktorý v medzinárodných vzťahoch a v ich usporiadaní nastal po rozpade bipolarity, je vo viacerých ohľadoch odlišný od predchádzajúceho, ktorý funguje od vzniku Vestfálskeho systému. Pri skúmaní aktuálneho stavu vytvárania multipolarity sa nové podmienky neraz komparujú s minulosťou. V súvislosti s tým sa v odborných kruhoch neraz kladie otázka, či sa podobá situácia vo svete viac tomu, čo bolo pred druhou svetovou vojnou alebo pred prvou svetovou vojnou a výnimočne sa dokonca hľadajú paralely so začiatkom 19. storočia (Heuer, 2012).

4 O ZNAKOCH A PRVKOCH MULTIPOLARITY V MEDZINÁRODNÝCH VZŤAHOCH V 21. STOROČÍ

Multipolarita v 21. storočí sa spája s ďalším oslabovaním a úpadkom Západu, o ktorom sa začalo uvažovať už po prvej svetovej vojne (Spengler, 2007). Vzhľadom na to, že politickým centrom Západu sa stali USA, sa v súčasnosti zvyrazňuje, že významným prvkom vytvárania multipolarity – podnetom k nemu je ich oslabovanie a úpadok (Acharya, 2018), ale aj kríza v transatlantickom poriadku (Anderson – Ikenberry – Risse, 2008). Pieraccini uvažuje o multipolarite vo svete ako bariére proti

dominancii Washingtonu (Pieraccini, 2016). Ruskí autori prišli s koncepciou krachu unipolárneho sveta (Prochanov et al., 2019).

Za základných aktérov – svetové centrá sily v multipolarite 21. storočia sa spravidla považujú USA, ČĽR, EÚ a RF. Len výnimočne k nim niektorí autori pridávajú aj iné štáty napr. Indiu (Murray – Brown 2012, s. 131 – 160). Problém spočíva v tom, že štyri potenciálne svetové centrá sily v multipolarite 21. storočia sa vyznačujú asymetriou ako v politickej a bezpečnostnej, tak aj ekonomickej dimenzii a každý z nich zatiaľ predstavuje odlišnú entitu. Ich potenciály v jednotlivých dimenziách sa rôzne porovnávajú, ale okrem toho, že šancu stať sa v určitom čase supervelmocou má ČĽR, hodnotenia nedospievajú k jednotným záverom.

V multipolarite v 21. storočí budú okrem toho, že sa vytvára bez jasného rámca dohôd medzi hlavnými centrami sily, minimálne tri prvky, ktoré sú v porovnaní s predchádzajúcim vývojom medzinárodných vzťahov vo Vestfálskom systéme kvalitatívne nové. Prvý prvok súvisí s tým, že vzhľadom na presun politického centra Západu ako aj celého sveta z Európy do USA bude mať multipolarita skutočne svetový charakter. Európsky koncert veľmocí po Viedenskom koncerte vychádzal z mocenskej rovnováhy európskych veľmocí – Veľkej Británie, Ruska, Pruska (neskôr zjednoteného Nemecka), Rakúska (neskôr Rakúsko-Uhorska) a Francúzska a mimo Európy bol založený predovšetkým na prvkoch delenia sveta medzi európskymi veľmocami, resp. ich sfér záujmov. Ku koncu 19. storočia však tento systém dostával čoraz viac trhlín, najmä vďaka ambíciám zjednoteného Nemecka, ale aj ďalších protirečeniam súdobého imperializmu. V multipolarite 21. storočia preto končí aj vyše 500 ročná dominancia Západu v medzinárodných vzťahoch.

Druhým prvkom bude, že multipolarita 21. storočia bude znamenať aj civilizačnú zmenu, lebo v ňom bude pôsobiť minimálne jeden nezápadný aktér (potenciálna supervelmoc) – Čína. Okrem toho v súvislosti so vzťahom Západu k Rusku v posledných rokoch (ale aj v dlhšom historickom vývoji) vzniká aj otázka, či je Rusko západný alebo nezápadný aktér. Na túto otázku sa v ruských kultúrnych či politických dejinách prinajmenšom od vzniku Danilevského práce Rusko a Európa v roku 1869 stále diskutuje (Polikarpov 1995, Šulika 2012).

Tretím prvkom je rastúci význam a vplyv pôsobenia neštátnych aktérov medzinárodných vzťahov. V súvislosti s tým vzniká teoretický problém, ako charakterizovať EÚ, ktorá nie je štátom, ale ani „klasickou“ medzinárodnou organizáciou. Vo všeobecnosti sa EÚ považuje za nový typ aktéra medzinárodných vzťahov (McCormick 2006, Kratochvíl 2013).

Rozpracovávaníu problému multipolarity venujú zvýšenú pozornosť v Rusku. Za duchovného otca tejto koncepcie sa považuje ruský minister zahraničných vecí

Primakov⁷ (Lavrov, 2015). Existuje veľký počet teoretických prác (Volkonskij 2017, ugin 2013, Perskaja – Gluchovcev 2011) a závery o multipolarite v medzinárodných vzťahoch sú aj súčasťou bezpečnostno-politických dokumentov. V Stratégii národnej bezpečnosti RF podpísanej V. Putinom 31. decembra 2015 sa v čl. 13 uvádza, že „proces formovania nového polycentrického modelu svetového usporiadania je sprevádzaný nárastom globálnej a regionálnej nestability“ (Ukaz, 2015).

O multipolarite sa uvažuje aj v Číne. Objavuje sa aj v koncepciách čínskych vodcov. Bola to harmonická spoločnosť (svet) Chu Ťin-tchaa⁸ a čínsky sen Si Ťin-pchinga⁹ (Saich, 2015). Koncepcia sa objavuje aj v najvýznamnejších čínskych oficiálnych dokumentoch – materiáloch zjazdov Komunistickej strany Číny (Rezoljucija, 2017).

Teoreticky problém multipolarity vrátane vzťahu k EÚ rozpracovávajú aj európski autori (Toje 2010, s. 156 – 176, Smith 2013, Holman 2019). K téme sa uverejňujú materiály aj v zariadeniach EÚ – napr. Inštitúte bezpečnostných štúdií EÚ (Peral, 2009) a v Európskom výbore pre zahraničné vzťahy (Krastev – Leonard, 2010). V Globálnej stratégii pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku Európskej únie z roku 2016 sa však o multipolarite nepíše a uvádza sa, že „EÚ bude presadzovať globálny poriadok založený na pravidlách, ktorého hlavnou zásadou je multilateralizmus a jadrom Organizácia Spojených národov“ (Spoločná 2016, s. 4).

V USA sa téma neraz prezentuje v kontexte rôznych modelov fungovania medzinárodných vzťahov po skončení ich dominancie – unipolarity, ktoré sa však stavajú vyhýbavo až odmietavo k pôsobeniu multipolarity. Haass prišiel s ideou „nepolárneho“ sveta, ktorému dominuje nie jeden alebo dva alebo dokonca niekoľko štátov, ale desiatky aktérov, ktorí vlastnia a vykonávajú rôzne druhy moci (Haass, 2008). Kupchan vznikajúcu pomer síl charakterizuje ako „svet nikoho“, v ktorom narastá sila „nezápadného zostatku sveta“. Zakladajúce myšlienky Západu – demokracia, kapitalizmus a sekulárny nacionalizmus – sa budú aj naďalej šíriť a dúfa, že tieto myšlienky zabezpečia, aby si zachoval svoje prednosti aj v zápase s rastúcou silou Číny, Indie a ostatných silnejúcich mocností (Kupchan, 2013).

⁷ Jevgenij Primakov (1929 – 2015) bol od decembra 1991 do januára 1996 riaditeľom služby zahraničnej rozvedky. Od januára 1996 do septembra 1998 bol ministrom zahraničných vecí a od septembra 1998 do mája 1999 predsedom vlády RF.

⁸ Chu Ťin-tchao (1942) bol od novembra 2002 do novembra 2012 generálnym tajomníkom Komunistickej strany Číny a od marca 2003 do marca 2013 predsedom (prezidentom) ČĽR.

⁹ Si Ťin-pching (1953). V novembri 2012 sa stal generálnym tajomníkom Komunistickej strany Číny a v marci 2013 predsedom ČĽR.

5 O VYBRANÝCH PRÍPADOCH PROTIREČIVOSTI VYTVÁRANIA MULTIPOLARITY V 21. STOROČÍ

Protirečivo vznikajúca multipolarita v 21. storočí má zatiaľ pomerne asymetrický charakter a je spojená s množstvom nezodpovedaných otázok. Nejde len o kvalitatívne rozdiely v hlavných ukazovateľoch sily (potenciálu) spomínaných štyroch potenciálnych centier moci, ale aj o ich geopolitické rozmiestnenie, z ktorého vznikajú viaceré teoretické otázky, súvisiace so stavom medzinárodných vzťahov, ktorý vznikol po rozpade bipolarity, ale má aj staršie historické korene. Pohľad v tejto časti príspevku je predovšetkým politicko-analytický a opiera sa o aktuálne mediálne zdroje. Nejde o komplexnú ani ucelenú charakteristiku regiónov, lebo v nich abstrahujeme od sociálno-ekonomických a kultúrnych problémov a charakterizujeme ich len všeobecne s preferovaním ich možných pozícií a rol vo fungovaní vytvárajúcej sa multipolarity v spojení so základnými geopolitickými a bezpečnostnými aspektami. Ide preto aj o príspevok do diskusie na túto tému vo vedeckých a odborných kruhoch.

Štyri potenciálne centrá moci sa nachádzajú v dvoch oblastiach. Prvou je veľmi veľké, relatívne ucelené územie od západnej Európy cez Rusko do Číny, kde možno vyčleniť až tri veľké regióny s viacerými subregiónmi, v ktorých bude môcť dochádzať k súpereniu, resp. budú sa musieť vyriešiť problémy, ktoré majú svoje korene v bipolarite, či aj dávnejšie.

Tieto tri veľké regióny sa určitým spôsobom prelínajú. Prvým je európsky kontinent, druhým územie bývalého ZSSR a tretím Ďaleký východ, pričom všade sú určité medzinárodnopolitické (geopolitické) problémy.

Geopoliticky na európsky kontinent patrí aj Rusko s jeho európskou časťou. Ide spolu o rozlohu necelých 10,5 mil. km² s necelými 750 mil. obyvateľov. Nie všetky štáty na európskom kontinente sú v EÚ, ktorá má 27 členských štátov. Pominieme, že v Západnej Európe nie sú členmi EÚ Švajčiarsko a Nórsko (a od roku 2020 aj Veľká Británia). Najzložitejšia je situácia na západnom Balkáne, kde nie sú členmi EÚ Albánsko, Bosna a Hercegovina, Severné Macedónsko, Srbsko a čiastočne uznané Kosovo, čo má aj niektoré špecifické historické súvislosti. Ďalšie problémy súvisia najmä s dotykom území EÚ a RF.

Nový problém, ktorý vznikol v Európe, je brexit – vystúpenie Veľkej Británie z EÚ, ktorý priniesol viaceré nových otázok. Z hľadiska vytvárania multipolarity ide najmä o to, aké budú medzinárodnopolitické vzťahy v trojuholníku EÚ – Veľká Británia – USA. Novými teoretickými problémami – ide však o fenomény, ktoré existujú už vyše 70 rokov, sa môžu stať v prípade vytvorenia multipolarity v 21. storočí v Európe pôsobenie NATO a vojenská prítomnosť USA. Zatiaľ to sú piliere atlantickej spolupráce v bezpečnostnej ale často aj politickej oblasti. Ak bude chcieť byť EÚ skutočne samostatným centrom moci v multipolarite, nemôže byť spôsobom, ktorý pochádza z čias bipolarity, spojená s USA ani NATO. Riešenie týchto otázok bude patriť z pohľadu pozície EÚ v multipolarite 21. storočia k najťažším.

Druhým veľkým regiónom je Rusko – najväčší štát na svete (s celkovou rozlohou vyše 17 mil. km² a s vyše 140 mil. obyvateľov), vo vzťahu ku ktorému vznikajú viaceré otázky v priestore na západ a juh od neho – na bývalom postsovietskom území¹⁰. Prejavujú sa najmä vo vzťahoch s EÚ ale aj s NATO. Tri pobaltské republiky – Litva, Lotyšsko a Estónsko sú v EÚ i NATO a politický vplyv Ruska sa v nich neprejavuje. Ďalej sú to Bielorusko, Moldavsko a Ukrajina, ktoré sa nachádzajú na území medzi Ruskom a EÚ. Na Ukrajine geopolitické vákuum vyústilo v roku 2014 do ozbrojeného konfliktu, ktorý trvá dodnes. Napätie panuje aj okolo budúcej geopolitickej orientácie Moldavska. Bielorusko je zatiaľ voľne spojené s Ruskom vo Zväzovom štáte. Zvláštnym subregiónom je južný Kaukaz (Arménsko, Azerbajdžan a Gruzínsko), ktorý sa spája ako s Európou, tak aj bývalým ZSSR, ale „cítiť“ tam už aj Blízky východ. Nakoniec ide o oblasť bývalých stredoázijských republík ZSSR, ktoré sa rôznym spôsobom postupne politicky vzdávajú od Moskvy. Špecifickým problémom vo všetkých uvedených priestoroch je existencia rôzne veľkých skupín rusky hovoriaceho obyvateľstva v jednotlivých štátoch. Kontraproduktívne preto pôsobí rusofília, nielen na Západe, ale aj vo viacerých postsovietskych republikách, lebo prináša do medzinárodnej politiky elementy napätia.

Smerom na východ je situácia jednoduchšia. Ide o hranice medzi Ruskom a Čínou. Novým fenoménom sa stalo rozvinutie rusko-čínskej spolupráce, ktorú podnecuje aj zvonku tlak sankcií USA a ich spojencov proti Rusku po udalostiach na Kryme. Špecifickým a starým problémom je, že doteraz nebola podpísaná mierová zmluva medzi Moskvou a Tokiom po druhej svetovej vojne. V súvislosti s tým niektoré kruhy v Japonsku vznášajú aj požiadavky na časť ruských území (niektoré z Kurilských ostrovov).

Tretí veľký región predstavuje Ďaleký východ (niekedy sa označuje aj za severovýchodnú Áziu). Zaraďuje sa doňho spravidla 6 štátov: ČĽR, Japonsko, severná a južná Kórea, Tchajwan a Mongolsko – teda sú tu dva rozdelené štáty. Súčasťou regiónu je aj rozsiahle územie ruského Ďalekého východu. Na území celého regiónu s rozlohou vyše 18,8 mil km² žije asi 1 650 mil. obyvateľov. Regiónu demograficky a ekonomicky dominuje Čína, ale silná je v ňom politická angažovanosť USA, ktoré tu majú okrem toho rozmiestnených na základniach veľa vojakov – v južnej Kórei a Japonsku (najviac na svete). Problémom vo vzťahoch medzi USA a Čínou je aj Tchajwan, s ktorým Washington síce neudržiava pod tlakom politiky jednej Číny diplomatické vzťahy, ale v roku 1979 prijal zákon o vzťahoch s ním, ktorý má nahradzovať diplomatické styky a obsahuje aj niektoré pasáže zo zmluvy o vzájomnej obrane, ktorá platila v rokoch 1955 – 1979. Vojenské dodávky USA na Tchajwan často vedú k napätiu vo vzťahov medzi ČĽR a USA. S rôznou intenzitou prepukajú problémy okolo raketového a jadrového programu severnej Kórey. V posledných

¹⁰ Bývalý ZSSR mal rozlohu vyše 22 mil. km² a v čase rozpadu vyše 290 mil. obyvateľov.

rokoch sa zvýšilo aj napätie v oblasti Juhočínskeho mora kvôli niektorým krokom Číny, na ktoré však reagujú viaceré opatrenia USA. More však už zasahuje aj do regiónu juhovýchodnej Ázie.

Druhou oblasťou je Severná Amerika, kde sa okrem USA nachádza už len Kanada (spolu majú územie vyše 19,8 mil. km² a asi 365 mil. obyvateľov) a formálne zemepisne aj Grónsko (dnes súčasť Dánska), od ktorého budeme abstrahovať. Z hľadiska vytvárania multipolarity v 21. storočí ide vlastne o jediná oblasť vo svete, kde v medzinárodnopolitických vzťahoch nie sú žiadne vážne problémy (ide o stav, ktorý existuje od čias, keď sa USA ocitli v pozícii svetovej veľmoci). Kanada udržiava so Spojenými štátmi priateľské politické vzťahy (a oba štáty sú aj spojencami v NATO). Hoci existuje úsilie Quebecu o osamostatnenie, v kontexte regiónu však nemôže priniesť vážne problémy, lebo nie je nič známe o prípadnom záujme niektorého z ďalších potenciálnych centier moci o jeho využitie.

Praktickým, reálnym problémom, ktorý teória medzinárodných vzťahov aj v súvislosti s vytvárajúcou sa multipolaritou v 21. storočí rieši opäť nejednoznačne, je pozostatok bipolarity a studenej vojny – rozmiestnenie vojakov USA na základniach v štátoch EÚ, ale aj v blízkosti územia Ruska a Číny a ich politická angažovanosť v štátoch v ich susedstve (blízkosti). Napriek tomu, že vplyv USA v posledných rokoch vo svete poklesol, týmito bezpečnostno-politickými aktivitami si udržiavajú pozíciu jedinej supervelmoci. Majú aj ďaleko najvyššie náklady na vojenské účely na celom svete. Okrem siete vojenských základní Washington disponuje aj najväčšou flotilou veľkých lietadlových lodí, ktorá tvorí viac ako polovicu ich počtu na celom svete¹¹. Vplyv vo svete si USA udržiavajú aj rozvíjaním kontaktov v rôznych kruhoch spojenských i ďalších štátov, ktoré si vytvorili v čase bipolarity, popr. ktoré systematicky začali rozvíjať v postsocialistických štátoch.

Ak aj RF a ČLR v posledných rokoch podnikli viaceré kroky v oblasti modernizácie svojej výzbroje a zvýšenia vojenských výdavkov (najmä Čína), celkový vojenský potenciál (s výnimkou raketovo-jadrových síl RF) USA je vyšší. RF a ČLR uskutočňujú vojenské opatrenia najmä s ohľadom na situáciu v blízkosti svojho územia a za hranicami majú veľmi málo vojenských základní, ktoré nie sú v blízkosti USA.

Aktuálna i perspektívna situácia na viacerých veľkých územiach, ktoré sú nachádzajú mimo územia štyroch potenciálnych centier moci a sú z hľadiska ich pôsobenia „voľné“, je ešte zložitejšia. Štáty v týchto regiónoch zažili rôzne „historické“ osudy a štyri potenciálne centrá moci k nim majú rozdielny, ktorý sa mení niekde aj v súčasnosti. Môže byť poznamenaný aj kolonializmom, ako i politikou, ktorú voči nim uplatňovali počas bipolarity jej dva bloky.

¹¹ Podľa neoficiálnych údajov zo zhruba 20 (údaje sa rôznia, lebo niektoré lode sa rekonštruujú) veľkých lietadlových lodí 11 patrí USA, pričom ide o najväčšie lode (10 lodí patrí do triedy Nimitz – s výtlačkom okolo 100 000 ton, jadrovým pohonom a posádkou okolo 4 000 členov, ktoré môžu niesť vyše 90 lietadiel).

Zvýrazňujeme pohľad na tieto regióny ako celok, ale v niektorých sa objavujú štáty s úsilím získať silnejšiu geopolitickú pozíciu. Pritom pôsobí aj snaha využiť vzťahy z minulosti najmä s USA, oveľa menej s dnešnou Moskvou, a len výnimočne s Čínou. Politika týchto štátov je často podmienená najmä vnútropolitickou situáciou, popr. režimom, ktorý v nich vládne a časom sa tiež môže zmeniť. Vo všetkých uvedených regiónoch s výnimkou Latinskej Ameriky a Karibiku je veľmi diferencované národnostné a náboženské zloženie, pričom sa prejavujú spory, ktoré môžu mať aj hlbšie historické korene a pôsobia až do súčasnosti.

Latinská Amerika a Karibik boli od čias Monroeovej doktríny doménou USA, ale v druhej polovici 20. storočia tam začali vznikať „protiwashingtonsky“ orientované nacionalistické a ľavicové (socialistické) režimy a vlády, ktoré si toto zameranie udržiavajú dodnes (Kuba vyše 60 rokov). Región už nie je medzinárodnopoliticky homogénny. V roku 2010 sa vytvorilo Spoločenstvo latinskoamerických a karibských štátov¹² (španielsky Comunidad de Estados Latinoamericanos y Caribeños), ktorého členmi je 33 štátov na území vyše 20 mil. km² s vyše 600 mil. obyvateľov. Ide o všetky štáty na americkom kontinente okrem USA a Kanady. Špecifickým fenoménom je pôsobenie Brazílie v skupine BRICS. Nejasnosti vo vývoji regiónu vyvolalo aj zrieknutie sa USA Monroeovej doktríny Obamovou administratívou v novembri 2013. Trumpova administratíva však tento postoj zmenila a jej predstavitelia sa viackrát vyjadrili, že ju nepovažujú za prekonanú.

Afrika (celková plocha vyše 30,5 mil. km² a viac ako 1 200 mil. obyvateľov) sa spravidla člení na severnú a subsaharskú. Severná Afrika sa často spája s Blízkym východom do regiónu severná Afrika a Blízky východ – známeho aj pod anglickou skratkou MENA – Middle East and North Africa. Formálne politicky do severnej Afriky zaradíme len 5 štátov – Alžírsko, Líbyu, Maroko, Tunisko a čiastočne uznanú Saharskú arabskú demokratickú republiku (spolu asi 75 mil. obyvateľov). Egypt s rastúcim počtom obyvateľstva (odhady sú už aj okolo 100 mil.) sa tu síce tiež nachádza, ale politicky sa považuje za súčasť Blízkeho východu. Do subsaharskej Afriky možno zaradiť až 49 štátov, ktoré ležia čiastočne alebo úplne pod Saharou a majú už vyše 900 mil. obyv. Subregión z viacerých dôvodov predstavuje sociálno-ekonomicky najzložitejšiu časť sveta s najväčšími ťažkosťami. Po rozpade bipolarity poklesol o ňu záujem. V tomto storočí postupne začali zvyšovať o Afriku záujem všetky potenciálne centrá moci, pričom zatiaľ narastá najmä vplyv Číny. Špecifickým fenoménom je tiež členstvo Juhoafrickej republiky v skupine BRICS (od roku 2011). AÚ zatiaľ nemá mimo kontinentu výrazný politický vplyv.

Blízky východ či už v užšom chápaní (ide o územie 17 štátov s rozlohou vyše 7 mil. km² a s takmer 400 mil. obyvateľov) alebo v podobe MENA je bezpečnostne

¹² Brazília, na čele ktorej je od januára 2019 „prowashingtonský“ pravicový, konzervatívny prezident J. Bolsonaro v januári 2020 pozastavila svoje členstvo v spoločenstve. Na ťažkosti vo fungovaní spoločenstva poukazuje aj to, že v rokoch 2018 a 2019 sa nezišli jeho samity.

najnestabilnejší región sveta. Možno tu registrovať síce pokles vplyvu USA najmä v dôsledku ich zapojenia do ozbrojených konfliktov v regióne a snahy politicky zasahovať do vnútorných záležitostí viacerých štátov, ale ich pozícia je stále veľmi silná. V posledných rokoch sa prejavuje aj úsilie RF obnoviť niektoré prvky vplyvu bývalého ZSSR v regióne. Zatiaľ to je citelné len v Sýrii a existujú určité náznaky v Líbyi a Iraku. EÚ má tiež snahu zvýšiť svoj vplyv v regióne, ktorý však zatiaľ nepriniesol markantné politické výsledky. Čína zatiaľ zvýšený záujem o tento región neprejavuje a pri riešení problémov v ňom zdôrazňuje potrebu dodržiavať zásadu nezasahovania do vnútorných záležitostí iných štátov. Na zložitosť Blízkeho východu poukazuje aj to, že je tu niekoľko stredne veľkých štátov, ktoré majú ambície získať v ňom (niekedy aj v širšom priestore) silnejšiu pozíciu. V posledných rokoch sa zvýšili takéto ambície u Turecka, dlhšie trvajú u Iránu a Saudskej Arábie (aj v kontexte šítsko-sunnitského súperenia v islame). Vzhľadom na vývoj v Egypte, ktorý má najviac obyvateľov v regióne, jeho ambície v regióne nie sú také výrazné ako v minulosti. Zvláštne postavenie má Izrael, najmä v dôsledku podpory Spojenými štátmi. Z vývoja v posledných desaťročiach je len čisto hypotetickou otázkou, či môže vzniknúť spojenectvo arabských štátov, ktoré bude vystupovať ako aktér medzinárodných vzťahov. V regióne existujú dve veľké otázky, ktoré sa zrejme nedajú vyriešiť bez veľkých medzinárodných dohôd – izraelsko-palestínsky konflikt a Kurdistan.

Stredná Ázia je z uvedených regiónov najmenšia (rozloha necelých 4 mil. km² a vyše 55 mil. obyvateľov) a vymedzuje sa rôznym spôsobom. Pre potreby príspevky zostaneme pri relatívne zjednodušenom politickom chápaní, ktoré sa dnes často používa a charakterizuje ju ako päť stredoázijských republík bývalého ZSSR. Tri z nich susedia aj s Čínou. Špecifičnosťou týchto štátov je, že v nich prevažuje obyvateľstvo islamského vierovyznania. Ruský a sovietsky vplyv poznačil región, ale v súčasnosti pozícia Moskvy v nich upadá a rôzne pôsobia prvky islamského radikalizmu. Komplikácie prináša aj susediaci Afganistan. Rozlohou najväčší je Kazachstan, ale najviac obyvateľov má Uzbekistan (vyše 40 % v regióne). Z rôznych dôvodov sa v tomto priestore angažujú aj USA a z tohto dôvodu môže ísť o región, v ktorom sa v budúcnosti bude zvyšovať geopolitické súperenie.

Južná Ázia je región, kde žije vyše 1,8 milióna obyvateľov, pričom ide len o 8 štátov ale s rozlohou vyše 5,1 mil. km² (Afganistan, Bangladéš, Bhután, India, Maledívy, Nepál, Pakistan a Srí Lanku). Dominuje mu India, ktorá ako sme už uviedli, sa niekedy považuje za potenciálne centrum sily v nastávajúcej multipolarite. Zároveň je aj členom skupiny BRICS. Napriek tomu má rozdielne (aj historicky podmienené) vzťahy s Moskvou a Pekingom. Zvláštnym problémom, že India a Pakistan vlastnia jadrové zbrane a že sú medzi nimi dlhodobo napäté vzťahy. Aj v tomto regióne sa oproti minulosti snažia viac angažovať USA, ktoré začali uplatňovať koncepciu (stratégiu) indo-tichooceánskeho priestoru s cieľom obmedzovať pôsobenie Číny.

Juhovýchodná Ázia sa spravidla vymedzuje ako región východne od Indie, južne od Číny a severne od Austrálie. V 11 štátoch žije na území necelého 4,5 mil. km² viac ako okolo 650 mil. ľudí. Má pevninskú (Kambodža, Laos, Mjanmarsko, Thajsko, Vietnam) a ostrovnú (Brunej, Filipíny, Indonézia, Singapur, Východný Timor). Malajzia sa rozprestiera na pevnine i ostrovoch. Vo viacerých z týchto štátov žijú Číňania – najviac v malom Singapure (viac ako tri štvrtiny obyvateľstva), v Malajzii (viac ako štvrtina obyvateľstva) a Thajsku (viac ako 10 %), pričom často majú veľmi silnú ekonomickú pozíciu. Indonézia, ktorej obyvateľstvo stále rastie (niektoré odhady sú už vyše 250 mil.), je štátom, kde žije najviac moslimov – k islamu sa hlási viac ako 85 % obyvateľstva. V tomto regióne majú USA zlú povesť, najmä vo Vietname, kde viedli nesmierne krutú vojnu. Washington tu však má aj silné spojenecké väzby z čias bipolarity. V posledných rokoch sa v regióne zvýšilo napätie kvôli Spratlyho ostrovom, na ktoré si robia nároky viaceré štáty.

Problémom teórie medzinárodných vzťahov ale aj ich praxe je, aké vzťahy sa k týmto regiónom vytvoria v centrách sily v multipolarite 21. storočia. Môžu sa v nich (nielen v regiónoch, ale aj štátoch v ich rámci) vytvoriť sféry vplyvu, alebo vážne, kritické problémy sa budú riešiť v jednotlivých prípadoch ad hoc cestou dohody medzi potenciálnymi centrami moci. Do úvahy treba brať, ako pri tom môže pôsobiť okrem záujmov potenciálnych centier moci geopolitika, ale aj počet obyvateľstva v nich, ako i ďalšie najmä ekonomické faktory.

Vylúčené nie je ani to, že sa vytvorí ešte nejaké nové centrum sily v podobe niektorého veľkého, silného štátu v týchto regiónoch, alebo sa integráciou vytvorí aktér podobný EÚ. Vo viacerých regiónoch takéto zoskupenia pôsobia, ale majú rozdielny stupeň integrácie a ich politický vplyv nie je patrične silný. Vývoj smerom k novej multipolarite môžu okrem geopolitických a bezpečnostných aspektov ovplyvniť však aj sociálno-ekonomické faktory.

6 ZÁVER

Vytváranie multipolarity v medzinárodných vzťahov v 21. storočí je problémom, ktorý je napriek množstvu zdrojov na túto tému stále vo svojich začiatkoch a zatiaľ je nevyhranený. Ide o otázku diskusného charakteru.

Existuje zhoda na tom, že centrami moci v multipolarite 21. storočia by sa mali stať USA, ČLR, EÚ a RF. Existuje však výrazná asymetria, lebo každý z týchto aktérov medzinárodných vzťahov predstavuje zvláštnu entitu s určitými odlišnosťami. Vzhľadom na medzinárodné vzťahy, v ktorých sa multipolarita utvára, zatiaľ nemožno predpokladať, že títo aktéri by sa stretli na nejakom fóre, kde by sa dohodli na jej princípoch. Máme pred sebou dlhšie obdobie, v ktorom sa multipolarita (ako aj rovnováha sily v nej) bude utvárať ťažko, zložito a protirečivo, pričom nie je isté, či jej konečná podoba bude taká, ako vyzerá jej súčasná vízia.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. ADDRESS (1990) Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit. [Online.] In: *W. Bush Presidential Library & Museum*. [Citované 15.1.2020.] Dostupné a internete: <<https://bush41library.tamu.edu/archives/public-papers/2217>>.
2. ACHARYA, A. (2018): *The End of American World Order*, 2nd Ed. Cambridge: Polity, 2018. 224 s. ISBN 978-1509517084.
3. ANDERSON, J. – IKENBERRY, G. J. – RISSE, T. (2008): *The End of the West?: Crisis and Change in the Atlantic Order*. Ithaca: Cornell University Press, 2008. 312 s. ISBN 978-0801474002.
4. BARŠA P. – CÍSAŘ, O. (2008): *Anarchie a řád ve světové politice. Kapitoly z teorie mezinárodních vztahů*. Praha: Portál, 2008. 560 s. ISBN 978-8073670948.
5. BUZAN, B. – LAWSON, G. (2015): Twentieth century benchmark dates in international relations: the three world wars in historical perspective. In: *Journal of International Security Studies*, 2015, č. 1, s. 39-58.
6. COX, M. (Ed.) (2007): *Twentieth Century International Relations: Vol. 1-8*. London: SAGE. 3328 s. ISBN 978-1412910187.
7. ČUBARJAN, A. O. (red.) (1993): *Sovetskaja vnešnja politika v retrospektive, 1917 – 1991*. Moskva: Nauka, 1993. 205 s. ISBN 5020092088.
8. DE KEERSMAEKER, G. (2017): *Polarity, Balance of Power and International Relations Theory Post-Cold War and the 19th Century Compared*. Cham: Springer International Publishing, 2017. 260 s. ISBN 978-3319426518.
9. DICE, M. (2010): *The New World Order: Facts & Fiction*. San Diego: The Resistance, 2010. 324 s. ISBN 978-0967346670.
10. DUGIN, A. G. (2013): *Teorija mnogopoljarnogo mira*, Moskva: Jevrazijskoje dviženije, 2013. 532 s. ISBN 978-5903459124.
11. DUNNE, M. (2000): US Foreign Relations in the Twentieth Century: From World Power to Global Hegemony. In: *International Affairs*, 2000, r. 76, č. 1, s. 25-40.
12. ENGD AHL, F. W. (2011): *A Century of War: Anglo-american Oil Politics and the New World Order*. Wiesbaden: edition.engdahl, 2011. 356 s. ISBN 978-3981326321.
13. ESOLEN, A. (2008): *The Politically Incorrect Guide to Western Civilization*. Washington: Regnery Publishing, 2008. 340 s. ISBN 978-1596980594.
14. FENSTER, M (2008): *Conspiracy Theories: Secrecy and Power in American Culture*. 2nd ed., Minneapolis: University of Minnesota Press, 2008. 400 s. ISBN 978-0816654949.

15. HAASS, R. N. (2008): The Age of Nonpolarity What Will Follow U.S. Dominance. In: *Foreign Affairs*, 2008, r. 87, č. 3, s. 44-56.
16. HERRING, G. C. (2017): *The American Century and Beyond: U.S. Foreign Relations, 1893-2014*. 2nd Ed. Oxford: Oxford University Press, 2017. 768 s. ISBN 978-0190212476.
17. HEUER, A. (2012): *Globales Geschichtsbewusstsein: Die Entstehung der multipolaren Welt vom 18. Jahrhundert bis in die Gegenwart*. Münster: LIT, 2012. 200 s. ISBN 978-3643116413.
18. HIRO, D. (2009): *After Empire. The birth of a multipolar world*. New York: Nation books, 2009. 348 s. ISBN 978-1568584270.
19. HOBSBAWM, E. (2010): *Věk extrémů - Krátké dějiny 20. století 1914 – 1991*. Praha: Argo, 2010. 620 s. ISBN 978-8025703021.
20. HOGAN, J. M. (Ed.) (2000): *The Ambiguous Legacy: U.S. Foreign Relations in The "American Century"*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000. 550 s. ISBN 978-0521770194.
21. HOLMAN, O. (2019): Global Europe: EU's external relations in a multipolar world. [Online.] In: *Clingendael Spectator*, 2019. [Citované 25.2.2020.] Dostupné na internete: <<https://spectator.clingendael.org/en/publication/global-europe-eus-external-relations-multipolar-world#>>.
22. CHOSUDOVSSKY, M. (2005): *The Globalization of Poverty and the New World Order*. 2nd ed., Pincourt: Global Research, 2005. 400 s. ISBN 978-0973714708.
23. IKENBERRY, G. J. – MASTANDUNO, M. – WOHLFORTH, W. C. (2011) (Eds.): *International Relations Theory and the Consequences of Unipolarity*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. 350 s. ISBN 978-1107634596.
24. N.A. (1986): *Istoria vnešnej politiky SSSR 1917-1985*. Moskva: Nauka, 1986. 1202 s.
25. JACOBSEN, T. – SAMPFORD, C. – THAKUR, R. (Eds.) (2008): *Re-envisioning sovereignty: The end of Westphalia?* London: Routledge 2008. 392 s. ISBN 978-0754672609.
26. JERVIS, R. – GAVIN, F. – ROVNER, J. – LABROSSE, D. (Eds.) (2018): *Chaos in the Liberal Order: The Trump Presidency and International Politics in the Twenty-First Century*. New York: Columbia University Press, 2018. 416 s. ISBN 978-0231188357.
27. KINZER, S. (2006): *Overthrow: America's Century of Regime Change from Hawaii to Iraq*. New York: Times Books, 384 s. ISBN 978-0805082401.
28. KOCS, S. A. (2019): *International Order: A Political History*. Boulder: Lynne Rienner, 2019. 255 s. ISBN 978-1626378100.
29. KRASTEVA, I. – LEONARD, M. (2010): The Spectre of a Multipolar Europe. [Online.] In: *ECFR*, 2010. [Citované 17.2.2020.] Dostupné na internete:

- <https://www.ecfr.eu/page/-/ECFR25_SECURITY_UPDATE_AW_SINGLE.pdf>.
30. KRATOCHVÍL, P. (2002): Polarita v teorii mezinárodních vztahů. In *Mezinárodní vztahy*, 2002, roč. 37, č. 4., s. 26-46.
 31. KRATOCHVÍL, P. (Hrsg.) (2013): *The EU as a Political Actor. The Analysis of Four Dimensions of the EU's Actorness*. Baden Baden: Nomos, 2013. 199 s. ISBN 978-3832972233.
 32. KREJČÍ, O. (2014): *Mezinárodní politika*, 5 vyd., Praha: Ekopress, 2014. 752 s. ISBN 9788087865071.
 33. KREUDER-SONNEN, C. – ZANGL, B. (2015): Which post-Westphalia? International organizations between constitutionalism and authoritarianism. In *European Journal of International Relations*, 2015, roč. 21, č. 3, s. 568-592.
 34. KUPCHAN, (2013): *No One's World: The West, The Rising Rest, And The Coming Global Turn*. Oxford University Press, 2013. 272 s. ISBN 978-0199325221.
 35. LAVROV (2015): Imenno Primakov sformuloval princip mnogopoljarnosti mira. [Online.] In: *Life.ru*, 2015. [Citované 10.2.2020.] Dostupné na internete: <<https://life.ru/p/156318>>.
 36. LAYNE, C. (2006): The Unipolar Illusion Revisited. The Coming End of the United States' Unipolar Moment. In *International Security*, 2006, roč. 31, č. 2, s. 7 – 41.
 37. LITTLE, R. (2007): *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007. 328 s. ISBN 978-0521697606.
 38. MAULL, H. W. (Ed.) (2018): *The Rise and Decline of the Post-Cold War International Order*. Oxford: Oxford University Press, 2018. 368 s. ISBN 978-0198828945.
 39. McCORMICK, J. (2006): *The European Superpower*. London: Palgrave, 2006. 224 s. ISBN 978-1403998460.
 40. McCOY, A. W. (2017): *In the Shadows of the American Century The Rise and Decline of US Global Power*. Chicago: Haymarket Books, 2017. 384 s. ISBN 978-1608467730.
 41. MELLEY, T. (2000): *Empire of Conspiracy: The Culture of Paranoia in Postwar America*. Ithaca: Cornell University Press, 1999. 264 s. ISBN 978-0801486067.
 42. MURRAY, D. – BROWN, D. (Eds) (2012): *Multipolarity in the 21st Century: A New World Order 2013*. London: Routledge, 2012. 224 s. ISBN: 978-0415718172.
 43. NYE, J. S. jr. (2015): *Is the American Century Over?* Cambridge: Polity Press, 2015. 152 s. ISBN 978-0745690070.

44. NOLAN, M. (2012): *The Transatlantic Century: Europe and America, 1890-2010*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. 404 s. ISBN 978-0521692212.
45. PAUL, T. V. – HALL, J. A. (Eds.) (1999) *International Order and the Future of World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. 434 s. ISBN 978-0521658324.
46. PAUL, V. T. – WIRTZ, J. J. – FORTMANN, M. (Eds.) (2004): *Balance of Power: Theory and Practice in the 21st Century*. Stanford: Stanford University Press, 2004. 400 s. ISBN 978-0804750172.
47. PERAL, L. (Ed.) 2009: Global security in a multipolar world. [Online.] In: *Chaillot Paper*, 2009. [Citované 18.2.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp118.pdf>>.
48. PERSKAJA, V. V. – GLUCHOVCEV, V. E. (2011): *Mnogopoljarnost': mif ili realnost? (geoekonomičeskije asppekty)*. Moskva: Ekonomika, 2011. 255 s. ISBN: 978-5282031751.
49. PETRAS, J (2019): US Global Power: The Trump Period, The End of Unipolarity. [Online.] In: *Global Research*, 2019. [Citované 22.2.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.globalresearch.ca/us-global-power-trump-period/5676244>>.
50. PIERACCINI, F. (2016): Transition to Multipolar World: Only Barrier to Washington's Domination. [Online.] In: *www.mondialisation.ca*, 2016. [Citované 24.2.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.mondialisation.ca/transition-to-multipolar-world-only-barrier-to-washingtons-domination/5527613>>.
51. POLIKARPOV, V. S. (1995): *Istorija npravov Rossiji. Vostok ili Zapad?* Moskva: Feniks, 2015. 576 s. ISBN 5-858802419.
52. PROCHANOV A. A. et al. (2019): *Krach odnopoljarnogo mira*. Moskva: Knižnyj mir, 2019. 420 s. ISBN 978-5604252079.
53. *Project for the New American Century* (n.a.): [Online.] In: *Web archive*. [Citované 23.2.2020.] Dostupné na internete: <<https://web.archive.org/web/20130112203305/http://www.newamericancentury.org/>>.
54. N.A. (2017): XIX Vsekitajjskogo sjezda KPK po dokladu Central'nogo komiteta KPK 18-go sozyva. [Online.] In: *Russian people*, 2017. [Citované 10.2.2020.] Dostupné na internete: <russian.people.com.cn>.
55. RIVERA, D. A. (2017): *Final Warning: A History of the New World Order*. 3. ed. San Diego: Progressive Press, 2017. 370 s. ISBN 978-1615779291.
56. SAICH, A. (2015): President Xi's Chinese dream means a more multi-polar world. [Online.] In: *The Conversation*, 2015. [Citované 4.2.2020.] Dostupné

- na internete: <<http://theconversation.com/president-xis-chinese-dream-means-a-more-multi-polar-world-35706>>.
57. SEREBRJANNIKOV, V. V (1998): *Sociologija vojny*. Moskva: Os-89, 1998. 320 s. ISBN 5868942043.
 58. SHEEHAN, M. (1996): *Balance Of Power: History and Theory*. London: Routledge, 1996. 240 s. ISBN 978-0415119313.
 59. SMITH, K. E. (2013): Can the European Union be a Pole in a Multipolar World? In: *The International Spectator - Italian Journal of International Affairs*, 2013, roč. 48, č. 2, s. 114-126.
 60. SPENGLER, O. (2017, 1918, 1922): *Zánik Západu. Obrisy morfologie světových dějin*. Praha: Academia, 2017. 1027 s. ISBN 978-8020026668.
 61. MZV (2016): Spoločná vízia, spoločný postup: Silnejšia Európa Globálna stratégia pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku Európskej únie. [Online.] In: *MZVaEZ SR*, 2016. [Citované 16.2.2020.] Dostupné na internete: <https://www.mzv.sk/documents/10182/2463130/160823_OBEP_Globalna_st_rategia_EU.pdf/f47f31dc-af40-4f5b-a1a7-39c252e7eba1>.
 62. STONE, O. – KUZNICK, P. (2015): *Utajené dejiny Spojených štátů. Temné stránky americké historie od anexe Havaje po tažení v Iráku*. Brno: CPress, 2015. 236 s. ISBN 978-88026408123.
 63. ŠEDIVÝ, J. (1998a): Rovnováha moci - genealogie koncepcie In *Mezinárodní vztahy*, roč. 32, 1998, č 1. s. 68-79.
 64. ŠEDIVÝ, J. (1998b): Koncepcie rovnováhy moci ve 20. století. In *Mezinárodní vztahy*, 1998, roč. 32, č. 2, s. 66-81.
 65. ŠULIKA, Ju. Je (2012): Čto est' Rossija – Zapad ili Vostok. In: *Voprosy politologii*, 2012, roč. 2, č. 2, s. 103-114.
 66. TOJE, A. (2010): *The European Union as a Small Power After the Post-Cold War*. London: Palgrave Macmillan, 2010. 268 s. ISBN 978-1349318698.
 67. TISDALL, S. (2019): Trump's new world disorder: competitive, chaotic, conflicted. [Online.] In: *The Guardian*, 2019. [Citované 6.1.2020.] Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/us-news/2019/sep/14/trump-american-foreign-policy-unstable-confrontational>>.
 68. RG (2015): Ukaz Prezidenta Rossijskoj federaciji ot 31 dekabrja 2015 goda No, 683 "O strategiji nacional'noj bezopasnosti Rossijskoj federaciji. [Online.] In *Rossijskaja gazeta*, 2015. [Citované 5.2.2020.] Dostupné na internete: <<https://rg.ru/2015/12/31/nac-bezopasnost-site-dok.html>>.
 69. VOLKONSKIJ, V. (2017): *XXI vek. Mnogopoljarnyj mir. Trendy i zadači istoriji*. Moskva: Knižnyj mir, 2017. 320 s. ISBN 978-5950072611.
 70. WALLERSTEIN, I. M. (2003): *The Decline of American Power: The U.S. in a Chaotic World*. New York: New Press 2003. 324 s. ISBN 978-1565847996.

71. WILLIAMS, A. (2007): *Failed Imagination? Anglo-American New World Order from Wilson to Bush*. 2nd ed. Manchester: Manchester University Press, 2007. 400 s. ISBN 978-0719074622.
72. ZAKARIA, F. (2019): The Self-Destruction of American Power: Washington Squandered the Unipolar Moment. In *Foreign Affairs*, 2019, roč. 98, č. 4, s. 10-16.